

**ЕКОНОМІКА АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ
СФЕРИ І РОЗВИТОК
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

**ECONOMICS OF AGRI-FOOD
SPHERE AND RURAL
DEVELOPMENT**

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.11.045>

УДК 330.8:304:338.2

JEL: B30, Q10

В.М. ЖУК, д-р екон. наук, проф., академік НААН України,
голова Наукової ради, ТДВ «Інститут обліку і фінансів» НААН України,
головний науковий співробітник, ННЦ «Інститут аграрної економіки»
вул. Героїв Оборони, 10, 03127, Київ, Україна
e-mail: valeriyzhuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1367-5333>

Ю.С. БЕЗДУШНА, д-р екон. наук, проф., науковий співробітник,
ТДВ «Інститут обліку і фінансів» НААН України,
завідувачка відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки»
вул. Героїв Оборони, 10, 03127, Київ, Україна
e-mail: bezdushna@vipo.biz.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5924-0805>

С.І. ВАСИЛІШИН, д-р екон. наук, проф., директор,
ТДВ «Інститут обліку і фінансів» НААН України,
провідний науковий співробітник, ННЦ «Інститут аграрної економіки»
вул. Героїв Оборони, 10, 03127, Київ, Україна
e-mail: vasylyshynstanislav@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5023-9878>

Ю.С. НЕЖИД, д-р філософії з менеджменту, науковий співробітник,
ТДВ «Інститут обліку і фінансів» НААН України,
старший науковий співробітник, ННЦ «Інститут аграрної економіки»
вул. Героїв Оборони, 10, 03127, Київ, Україна
e-mail: nezhidjulia13@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2807-0687>

О.В. ВОЛОШИНА, сертифікований аудитор, дорадник,
науковий співробітник, ТДВ «Інститут обліку і фінансів» НААН України,
молодший науковий співробітник, ННЦ «Інститут аграрної економіки»
вул. Героїв Оборони, 10, 03127, Київ, Україна
e-mail: iaf.buch.info@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8793-2369>

Ц и т у в а н н я: Жук, В., Бездушна, Ю., Василішин, С., Нежид, Ю., Волошина, О.
(2024). Теоретико-прикладні основи моделювання аграрного устрою і державної
аграрної політики. *Економіка України*. 67. 11(756). 45-73. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.11.045>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована
на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ АГРАРНОГО УСТРОЮ І ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Запропоновано модельний підхід до посилення змістовності й результативності при формуванні аграрного устрою і державної аграрної політики України. Сформовано теоретичну базу пізнання аграрного устрою і конструювання його перспективних моделей. Доведено інституційну сутність аграрного устрою, визначено його базові складові, їх змістовність і синергетичну спрямованість. Розкрито шляхи суспільного узгодження аграрного устрою і політики та їх формалізації у законодавчо-нормативній базі України.

Ключові слова: аграрний устрій; державна аграрна політика; аграрні реформи; модель соціально-економічного устрою; інституціональна теорія; національна ідея; управління; організації, партії і громадські об'єднання.

У 2025 р. виповнюється 10 років відтоді, як на Загальних зборах Національної академії аграрних наук України (далі — НААН) було представлено і підтримано вченими й фермерами Селозберігаючу модель аграрного устрою України. Модель стала науковим обґрунтуванням необхідності зміни державної аграрної політики на вимоги Революції гідності, курсу на євроінтеграцію. Її широко підтримав малий і середній аграрний бізнес, а також сільське населення. Модель була заслухана і обговорена Громадською радою при Мінагрополітики України. Закладені в Селозберігаючій моделі ідеологію і заходи владні структури публічно не відкидали. Ігнорування певним чином виражалось у продовженні звичних для влади підходів з написання нових редакцій стратегій. Проте звичний підхід не усував, а укорінював проблему спотворення реальності, коли де-юре декларується «фермерська» чи «багатоукладна» аграрна політика, а де-факто реалізується «агрохолдингова». Розмиттю залишається структура державної відповідальності за таку політику, не забезпечується її підконтрольність громадянському суспільству, ігноруються базові теоретичні основи її функціонування. Під час трагічної війни пріоритетною стала «реформа купівлі-продажу» земель сільськогосподарського призначення. На жаль, це далеко не повний перелік проблем наявної державної аграрної політики. Очевидно, що звичними підходами таку політику не змінити. Доцільними стають зусилля з пошуку і застосування певних новаторських підходів, зокрема запровадження модельного підходу до формування й реалізації національної аграрної політики, що, у свою чергу, потребує вдосконалення відповідного науково-прикладного забезпечення.

У науковому забезпеченні аграрної політики переважна увага приділяється стратегіям, концепціям, класифікації складових такої політики, її функціоналу, структурі, напрямам, меті тощо. У цьому контексті можна виокремити праці таких відомих учених, як П. Гайдучський (2005, 2015), П. Саблук (2005), І. Кириленко (2005), Ю. Лупенко, М. Малік (2014), А. Діб-

рова (2023), О. Шпикуляк (2009) та інші. Моделюванню аграрного устрою і політики приділяється менше уваги. У цьому напрямі фундаментальною є стаття Я. Гадзала і Ю. Лузана (2020), у якій авторами розроблено алгоритм формування системи державного управління аграрною сферою України, акцентовано на необхідності «поєднання державного управління аграрним сектором економіки та окремих взаємопов'язаних напрямів розвитку сільських територій» (с. 7); визначено, що «державну аграрну політику, закріплену законодавством, слід розглядати як базову і невід'ємну складову державної управлінської діяльності» (с. 11); вказано на необхідність «запровадження принципів саморегулювання і забезпечення належного громадського контролю» (с. 12); наголошено, що слід «терміново прийняти законодавчий акт про державну аграрну політику та пришвидшити повноцінне відновлення діяльності Мінагрополітики з принципово оновленими функціями і повноваженнями» (с. 16).

Застосування системних підходів проводилося з 1997 р., коли було розроблено «Схему реформування агропромислового комплексу України», у якій чітко виокремлювалися такі моменти: складові реформи; етапність їх наповнення й основні напрями організаційної роботи (що треба зробити?)¹. Пізніше, підсумовуючи успішність першого етапу аграрної реформи 1995—2004 рр., П. Гайдуцький зазначав, що «масштабність, глибинність і складність таких змін навіть складно охопити словом «реформи» (2015, с. 22), бо насправді було змодельовано та проведено зміну аграрного устрою.

З 2005 р. до формування аграрної політики України поступово проникає великий бізнес. Незважаючи на прийняття відповідного Закону України², посилення олігархічних впливів «призвело до втрат принципів послідовності, етапності та системності формування спеціального аграрного законодавства, як основних інституційних інструментів реалізації завдань державної аграрної політики...» (Гадзало, Лузан, 2020, с. 12). І з цього приводу автори зазначають: «Багато цілей державної аграрної політики на період до 2015 р. ще й до цього часу залишаються не досягнутими» (2020, с. 12).

Усвідомлено чи неусвідомлено зміст подальших стратегій, концепцій і програмних документів з ініціативи Мінагрополітики і великого бізнесу набував дедалі більшої «розмитості», звуженості до планів, ігнорування системності і т. д., що стало характерним трендом (далі ми це умовно назвали «підхід стратегій»)³. Очевидною стала потреба в більш чітких, рамкових об-

¹ Схема реформування агропромислового комплексу України. Київ, ДООП «Інститут аграрної економіки» УААН, 1997. 12 с.

² Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року. Закон України № 2982-IV від 18.10.2005 р., зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-IV#Text>

³ Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 806-р від 17.10.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#Text>; Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економі-

ґрунтуваннях бачення аграрного устрою галузевою громадськістю і наукою. Однією з перших таких ініціатив стала «Українська модель аграрного розвитку та її соціально-економічна переорієнтація», підготовлена вченими Інституту економіки та прогнозування НАН України (Бородіна та ін., 2012). Учені НАНУ доводили необхідність «формалізації існуючого аграрного устрою, в т. ч. через ухвалення закону «Про аграрний устрій», поєднання різних форм організацій та розмірів виробництв... на засадах сталості»⁴, запропонувавши формувати аграрну політику на основі Декларації ООН про права селян та інших людей, які проживають у сільській місцевості⁵.

Дослідження перспективних моделей розвитку села проводились і в ННЦ «Інститут аграрної економіки» (Лупенко, 2012). Фундаментальною стала наукова доповідь «Аграрний устрій України» (2017 р.) (Лупенко, Кропивко, 2017). М. Кропивком (2020) було дано єдине (з доступних нам джерел) визначення поняття «аграрний устрій»: це «установлений суспільний порядок використання земель сільськогосподарського призначення та система організації сільськогосподарської діяльності, які на певному етапі розвитку суспільства визначають спосіб сільськогосподарського виробництва як єдність продуктивних сил і суспільно-виробничих відносин на селі» (с. 7).

У 2015 р. на Загальних зборах НААН було представлено і схвалено змістово відмінну від попередніх стратегій Селозберігаючу модель аграрного устрою України, яка пізніше дістала відображення в наукових доповідях⁶, а у 2018 р. Селозберігаюча модель і парадигма ринку землі були

ки на період до 2022 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1437-р від 30.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#n9>; Проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/gromadyanam/konsultaciyi-z-gromadskistyuu/inshe-obgovorennya/proekt-derzhavnoyi-cilovoyi-programi-rozvitku-agrarnogo-sektoru-ekonomiki-na-period-do-2022-roku?v=5d3e9f404f7b1> (дата звернення: 14.05.2024); Проект Єдиної комплексної стратегії та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015—2020 роки. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1978#> (дата звернення: 14.05.2024).

⁴ Бородіна О., Прокопа І. На яку модель аграрного сектору має орієнтуватися Україна у стратегічній перспективі? *Дзеркало тижня*. 2013. 05 лип. URL: <https://zn.ua/ukr/promyshliennost/na-yaku-model-agrarnogo-sektora-maye-orientuvatisya-ukrayina-u-strategichniy-perspektivi-.html> (дата звернення: 14.05.2024).

⁵ United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas. Resolution / adopted by the Human Rights Council on 28 September 2018. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1650694?ln=en&v=pdf>

⁶ Гадзало Я.М., Жук В.М. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю. Наукова доповідь. Київ, ННЦ «ІАЕ», 2015. 40 с.; Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України. Наукова доповідь. Київ, ННЦ «ІАЕ», 2017. 128 с.; Гадзало Я.М., Жук В.М., Могилова М.М. та ін. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України. Наукова доповідь. За ред. Я.М. Гадзала. Київ, ННЦ «ІАЕ», 2019. 40 с.

схвалені ХХVІІ з'їздом Асоціації фермерів та приватних землевласників України і Радою Аграрного союзу України⁷. Такі «модельні» ініціативи в подальшому ми називаємо «модельним підходом» до формування аграрного устрою й політики.

Незважаючи на певну апробацію на практиці, модельний підхід до формування аграрного устрою і державної аграрної політики не має достатнього наукового обґрунтування. Невисвітленими залишаються їх теоретичний базис, класифікація, ієрархія складових аграрного устрою і політики, їх зміст і взаємопов'язаність, алгоритм конструювання особливості опису самої моделі тощо. Зважаючи на суспільну потребу в модельних підходах до формування аграрного устрою і державної аграрної політики, доцільно розпочати ґрунтовні дослідження саме базових теоретично-прикладних основ такого моделювання.

Отже, **мета статті** — сформувати теоретичний базис, методологію, структуру і зміст модельного підходу до пізнання й удосконалення аграрного устрою і державної аграрної політики України, його практичного застосування в процесі розв'язання проблем і пріоритизації розвитку аграрного виробництва й сільських територій.

ОБґРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО УСТРОЮ І ПОЛІТИКИ

Стало звичним пов'язувати сутність стратегій з форматом планів досягнення пріоритетних цілей, як правило, у складових (окремих реформах) аграрної політики. Це ми бачимо в змісті попередніх і новій Стратегії⁸, у окремих публікаціях (Попова, 2024), віртуальних енциклопедичних джерелах та ін.

Модельний підхід — це не про планування змін у складових чогось, а про цілісне пізнання і/або планування змін у явищі в цілому (в нашому випадку — в аграрному устрої). Стратегії у модельному підході є відомими складовими, які відповідають за частину цілісного інституційного явища, що зазвичай пов'язані з певними цілями і реформами. Виходячи з інституціональної теорії пізнання чи вирішення проблем лише в частині інституційного середовища не можна повністю забезпечити зміну в цілісному соціально-економічному явищі. Модельний підхід націлений на зміни в усьому інституті (устрої), що забезпечить основу для змін і в його частинах (складових).

⁷ Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018—2020 роки та селозберігаюча парадигма ринку землі. Київ, Асоціація фермерів та приватних землевласників України; ТОВ ВП «Едельвейс», 2018. 102 с.

⁸ Мінагрополітики презентувало Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні до 2030 року. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. 2024. 07 чер. URL: <https://minagro.gov.ua/news/minahropolityky-prezentovalo-stratehiu-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorii-v-ukraini-do-2030-roku> (дата звернення: 09.06.2024).

Таблиця 1. Проблеми державної аграрної політики України у 1990—2020 рр. *

Позиція	Показники	Роки			2020 р., % до 1990 р.
		1990	2005	2020	
1 **	Виробництво у порівнянних цінах, у с ь о г о, млрд грн	649,7	427,9	612,1	94,2
	у тому числі				
1.1	продукція рослинництва	382,9	301,3	473,4	123,6
1.2	продукція тваринництва	266,8	126,6	138,7	52,0
2	Кількість населення, зайнятого в сільському і лісовому господарстві, млн осіб	5,01	4,37	2,72	52,9
2.1	у тому числі чисельність найманих працівників, млн осіб	2,87	1,14	0,50	17,4
2.2 ***	Середньомісячна оплата праці штатних працівників сільгосп-підприємств, дол.	—	158,0	264,0	—
3	Сільське самоврядування (сільські та селищні ради), тис. од.	9,0	10,3	1,1	12,2
4	Фермерські господарства, тис. од.	—	41,8	34,2	—
5	Середні агропідприємства, тис. од.	—	14,7	11,4	—
6	Великі й середні підприємства, що подають економічну статистичну звітність, тис. од.	12,4	13,9	5,7	46,0
7 ****	Середній вміст гумусу в ґрунті, %	3,28	3,19	3,07	-0,21 в. п.

Джерела: * дані Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>; ** розраховано авторами за: Про затвердження Методики визначення постійних цін для розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва. Наказ Державної служби статистики України № 363 від 22.12.2011 р. URL: <https://stat.gov.ua/uk/page-contents/nakaz-vid-22122011-no363>; *** Кропивко, 2020; **** Valiuk, Kucher, 2019; Kucher et al., 2021.

Отже, по-перше, для ефективності планів й політик визначальним є модельний підхід, а підхід стратегій — допоміжним. Предметом підходу стратегій, як правило і в кращому випадку, є формальна складова інституту (писані «правила гри»), тоді як у модельному підході — весь інститут; по-друге, модельний підхід не є альтернативою підходу стратегій, він тільки розширює і доповнює предмет пізнання й провадження державної аграрної політики інституційною базовістю, громадською політикою узгодженості візій, модельними рамками реформ і комплексу управлінських заходів. Про певну проблемність підходів стратегій до формування державної аграрної політики свідчать і набуті при її застосуванні проблеми (табл. 1).

Крім зазначених у табл. 1 проблем розбалансованості виробництва (позиція 1), обмеження проактивності селян (позиції 3, 4 і 5), руйнування інформаційного забезпечення аграрної політики й управління (позиція 6)

і виснаження ґрунтів (позиція 7), відзначимо і той факт, що зростання продуктивності праці в суб'єктах господарювання не приводить до її гідної оплати (позиція 2.2). Особливо слід виокремити: погіршення доступу селян до ресурсів виробництва і життєдіяльності (у першу чергу через місцеву монополізацію земельних відносин); відірваність власників і керівників агробізнесу від села; нерівність у доходах через монопольний ефект масштабу великого бізнесу; експортоорієнтовану монокультурність і монопольні доходи господарюючих суб'єктів із земельним банком від 30 тис. до 550 тис. га (у 2022 р. Мінагрополітики зафіксувало диференціацію між доходами великих і середніх підприємств у 15 разів, а між великими і малими — у 345 разів⁹). Окрему загрозу становить олігархічний вплив на державну аграрну політику. На жаль, це далеко не повний перелік інституційних проблем, що стали закоренілими, а тому першочерговими для вирішення в Україні. З огляду на це, і аграрний устрій, і ефективність державної аграрної політики залежать від широкого спектра наявних у них інституційних чинників. Зрозуміти природу проблеми останніх і, що важливіше, спрямувати зусилля на їх розв'язання дозволяє саме модельний підхід.

Модель: зауваження до розуміння. Зазвичай модель — це уявне відображення якогось предмета чи явища. Відповідно, модель аграрного устрою — це уявлення про аграрну складову соціально-економічного устрою країни. Модель базується на об'єктивних факторах, але в гуманітарній сфері часто має суб'єктивне (авторське) тлумачення. У цьому випадку вона не стільки об'єктивно відображає предмет чи явище, скільки засвідчує закладені в ній інтереси. При розгляді варіантів моделі цей інституційний чинник вимагає залучення політики публічного представлення і узгодження. Як правило, модель соціально-економічного устрою має два виміри: структурує (моделює) уявлення про вже наявне, а також моделює бажаний стан устрою. Свої моделі аграрного устрою можуть формувати як фермери чи науковці, так і агрохолдинги чи експортери, залежно від їхніх інтересів. Наразі бажаний аграрний устрій публічно змодельовано лише першими, проте другим вдається реалізувати свою незаявлену (приховану в програмних документах) аграрну політику.

Чому таке можливо? Тому, що усвідомлено чи неусвідомлено за весь час незалежної України модельний підхід навіть не розглядався при формуванні державної аграрної політики. Моделювання аграрного устрою є невідомим, отже, не обговорюється галузевим громадянським суспільством, не кажучи про його реалізацію міністерством та іншими владними структурами. Натомість, утверджена на рівні країни модель формувала б чіткі рамки й орієнтири як для стратегій, так і для законодавчих ініціатив. Їх порушення «нездоровими», не властивими для цієї моделі інтересами було б очевидним і неприйнят-

⁹ Мінагрополітики презентувало Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні до 2030 року. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. 2024. 07 чер. URL: <https://minagro.gov.ua/news/minahropolityky-prezentovalo-stratehiu-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorii-v-ukraini-do-2030-roku> (дата звернення: 09.06.2024).

Рис. 1. Модель аграрного устрою: базові складові

Джерело: побудовано авторами.

ним. Наявність моделі ліквідує хаос, несподіваність у аграрній політиці, спрямовує розвиток галузі й сільських територій за домінуючими й формалізованими в моделі суспільними інтересами. Формування моделі є багатограним процесом, який повинен мати ґрунтовне наукове забезпечення, підлягати політико-громадському обговоренню, поширюватися в освітньому та інформаційному середовищі.

Модель аграрного устрою: базові складові. У спрощеній формі модель будь-якого соціально-економічного устрою, у тому числі й аграрного, потрібно візуалізувати і уявляти. На початку важливим є її рамкове, структурне уявлення. Подамо його у вигляді піраміди з шістьма складовими (рис. 1).

В основі структури (конструкту) моделі лежить оцінювання спроможностей і очікувань Неформальних інститутів (людей, їх груп), їх схильності до бажаних (за задумами моделі) змін. Це об'єктивна основа для реального модельного опису як бажань неформальних інститутів, так і можливостей щодо їх реалізації. Далі розуміння інституційних прагнень людей забезпечує можливість влучного й конструктивного їх опису на наступній сходинці структури моделі — Візії, яка розкриває, як влаштований аграрний устрій. Під час її опису важливо враховувати очікування неформальних інститутів, що розкривається через визначення контурів національної ідеї і аграрних складових у її змісті й сутності. Наступна складова — Політика — визначається як наявність, інтерес і спроможність партій, громадських об'єднань, академічної науки організувати підготовку й реалізацію тієї чи іншої моделі. У ідеалі саме суб'єкти цієї складової, спираючись і реалізуючи свої ідеології, мають дійти суспільної згоди, організувати опис моделей, їх обговорення, узгодження до прийняття певного нормативного документа (Кодексу аграрного устрою України) і реалізації такої моделі в державній аграрній політиці. Інститути, Візія і Політика формують базис і спрямування заходів з реалізації моделі, тобто Реформи — наступну складову моделі. Їх перелік і зміст визначаються цілями моделі, які, у свою чергу, формуються пріоритетами її розробників під впливом вітчизняних неформальних інститутів, національної ідеї, САП ЄС та ін. Реалізація реформ потребує усвідомленого Управління, яке організованими відповідним чином зусиллями здатне реалізувати модельні цілі. Зусиллями управління щодо цілей і змісту реформ створюються Формальні інститути («правила гри») аграрного устрою. Їх змістовий опис є вершиною структурованого представлення моделі у відповідному Кодексі й законах України.

Представлення моделі соціально-економічного устрою за складовими є важливим заходом для усунення її «гуманітарних» недоліків. За такої побудови (структури) змістовий опис моделі набуває як кращого публічного сприйняття, так і чітких рамок для уникнення в державній аграрній політиці позамодельних інтересів, забезпечення зручності для суспільного контролю за дотриманням політики моделі.

Як видно з рис. 1, формуючими полюсами аграрного устрою є Неформальні й Формальні інститути, у межах інституційного поля яких функціонують Організації з ініціативами команд своїх членів щодо змісту й реалізації Візії, Політики, Реформ і Управління в моделі. Таке бачення розширює теоретичну змістовність поняття «устрій», що наразі сприймається як «установлений суспільний порядок, система організації чого-небудь; лад»¹⁰. Поглиблена сутність цього поняття має риси і ознаки соціально-економічного інституту, що дозволяє ідентифікувати будь-який соціально-економічний устрій, у тому числі й аграрний, саме як інститут, а положення інституціональної теорії — теоретико-прикладною основою його моделювання (опису бажаного чи наявного стану). Модельний підхід забезпечує нове розуміння не лише змісту, а й структури аграрного устрою та його складових, зокрема і державної аграрної політики.

Інституційна базовість моделі аграрного устрою. Вчені-економісти, експерти, політики досить складно і дискусійно розмірковують про соціально-економічне явище «інститутів» і цим обмежують можливості практичної реалізації рекомендацій з інституціональної теорії, також і при формуванні моделей.

За нашим баченням теорії, інституційне середовище певного соціально-економічного устрою моделюється через виділення його базових складових: 1) інституційних полюсів — Неформальні та Формальні інститути, 2) Організації (рис. 2). Запропонована модель є важливою для розуміння стану і функціонування інституту (чому він саме такий і до чого він схильний), а також шляхів змін його інституційних складових через організації, які, у свою чергу, функціонують завдяки реалізації політик, реформ і управління (саме так організації й ідентифіковані нами в моделі аграрного устрою (див. рис. 1)).

Пізнання ролі й сутності базових складових інституту аграрного устрою. Формальна складова інституту аграрного устрою — *Формальні інститути* — узагальнено нами як формалізовані «писані (нормативно-правові) правила гри». Це чинне законодавство, постанови уряду, нормативні акти регуляторів (міністерств, відомств і обласних державних адміністрацій), рішення місцевих органів самоврядування тощо. У підсумку це «писані правила» для суспільно-економічної поведінки. Формальна складова інституту є виключно сферою предмета «підходу стратегій»,

¹⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь, ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

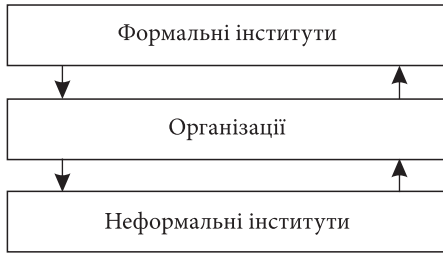

Рис. 2. Модель соціально-економічного інституту

Джерело: розроблено і побудовано авторами.

водночас вона є і в полі предмета модельного підходу.

В Україні саме на основі досвіду розвинутих країн перебільшують можливості формальної складової (а відтак, і «підходу стратегій») до змін інститутів. Вважається, що головною місією формальних «правил гри» є створення для організацій (бізнесу, громадянського суспільства тощо) рівних умов у політиці, доступі до ресурсів, вільної конку-

ренції тощо. Далі відповідні організації держави і громадянського суспільства формують і реалізують певний примус до дотримання цих «правил гри». Звідси з'являються дисципліна, що дедалі посилюється, свідомість та ін., що приводить до продуктивних змін в організаціях і особистостях (неформальній складовій інституту). Оскільки такі підходи до соціоекономічного конструювання в сталих інститутах розвинутого світу в цілому працюють, то складається враження, що виправданими і достатніми є лише зусилля з підготовки Стратегій і Реформ від коаліційної політики щодо вдосконалення чи змін «правил гри», у тому числі й підходів до примусу їх дотримання. Саме на таких переконаннях базуються і вітчизняні сподівання на зміни від імплементації в Україні САП ЄС.

Але що відбувається в Україні, коли ми імплемтуємо ці «підходи стратегій», які працюють там, у наше інституційне середовище? Запровадження в звичних Стратегіях політики багатоукладності, рівного доступу до ресурсів, рівних можливостей формування державної аграрної політики тощо виявляється не таким і успішним. Вони не усувають, а навпаки, поступово укорінюють в Україні монопольні явища на сільських територіях, посилюють обмеження доступу до всіх видів ресурсів селян, формують галузеву олігархію (у тому числі через підконтрольні їм громадські об'єднання, просування представників до державних виконавчих і законодавчих органів, проникнення в бізнес владних «еліт»), яка впливає на державну аграрну політику. Звідси, реальною стає загроза унеможливлення (через байдужість селян, їх низьку громадянську активність, олігархічний тиск на владні й громадські органи) державно-суспільного примусу до виконання не зрозумілих для одних і не вигідних для інших цілей Стратегій. Чи може таке інституційне середовище змінити лише «підхід стратегій» — проста імплементація європейських норм САП ЄС? Відповідь буде скоріше «ні», аніж «так», якщо ми покладатимемося на формування аграрного устрою через традиційну «політику стратегій» і не бачитимемо й не змінюватимемо в першу чергу всі проблемні ланки вітчизняного інституту аграрного устрою в цілому. Адже «ширма» стратегій — як і для суспільства в цілому, так і для інституту аграрного устрою зокрема — видає бажане за

дійсне, приховує інтереси і не спонукає ні олігархію, ні селян до змін. Модельний підхід зриває цю «ширму», змушує всіх (у тому числі й олігархію) формувати прозорі власні візії, моделі, узгоджені політики і узгоджений примус у «нових правилах». Модельний підхід за рахунок конструювання змін — як у формальній складовій інституту, так і в організаціях, і в його неформальній складовій — значно посилює спроможність «писаних правил гри» змінювати укорінені традиції.

Неформальна складова інституту аграрного устрою — *Неформальні інститути* — у наших дослідженнях це те, що «у головах» селян, бізнесменів, представників місцевого самоврядування, психотипи, ментальність, «неписані, але сформовані середовищем правила поведінки», підприємницький потенціал, громадянська активність, схильність до самоорганізації тощо. Підсумовуючи, якщо формальні інститути — це «писані правила гри», то неформальні — це укорінені традиції. Повторімо, що, на відміну від «підходу стратегій», модельний підхід поширюється на весь інститут, тобто і на його неформальну складову.

Про важливість зміни неформальних інститутів зазначають і вчені ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Геєць, 2023; Бородіна, 2023; Гриценко, 2023). Зокрема, у їх дослідженнях ідеться про соціальне конструювання (проектування) реальності, формування проактивного оточуючого соціального простору (звичок, навичок тощо як особистостей, так і їх груп), його подальшу інституціоналізацію. Конструювання змін, на думку вчених, важливо будувати на: філософії «укоріненого розвитку» з урахуванням його національних ознак (символічних, соціо-психологічних, життєдіяльних, просторових тощо); всебічних процесах становлення особистості, у тому числі її усвідомленості, у результативності спільних (групових) дій, громадянської активності; процесах інституціоналізації змін — закріплення навичок, нових «норм поведінки» особистостей у життєдіяльності суб'єктів господарювання, державних органів управління тощо. У цьому спостерігається наукове забезпечення державної політики соціального проектування, спрямування зусиль на потребу зміни, насамперед, неформальних інститутів. Ці дослідження не суперечать, а доповнюють інституціональну теорію, де зміни в інститутах (у їх формальних і неформальних складових) розглядаються і конструюються (моделюються) через діяльність їх організаційної складової.

Організації у моделі аграрного устрою ми трактуємо як об'єднання людей (особистостей) у певні соціально-економічні групи — організаційні структури. В інституті аграрного устрою — це фермерська родина (господарство), підприємство, кооператив, сільські ради, заклади соціальної сфери та інші організації у селі або сільській громаді. До організацій у аграрному інституціональному середовищі також належать політичні партії з відповідною ідеологією, громадські об'єднання виробників і громад, об'єднання за професійними ознаками, профільні управління в районах і обласних державних адміністраціях, Міністерство аграрної політики та продовольства,

інші дотичні органи центральної та регіональної влади. До організацій в моделі аграрного устрою відноситься і НААН, а також інші профільні академічні й освітні заклади України. І це не виключний перелік об'єднань людей як з юридичним статусом, так і без нього. Поведінка організацій (групи людей) визначається інституційним полем, що формують неформальні та формальні полюси інституту. Рушійною силою організацій є наявні в них особи чи їх групи — «команди управління». Для зручності моделювання (опису й постановки завдань щодо зміни інституту аграрного устрою) Організації подаються нами через Візію, Політику, Реформи і Управління, що є її головним функціоналом (див. рис. 1). Так, організації, у першу чергу політичні, громадські, наукові, за модельним підходом мають сприйняти необхідність напрацювання своєї ідеології, бачення, тобто візії аграрного устрою. Далі вони повинні провести її узгодження, сформуванню коаліцію прихильників, поставити цілі й розробити алгоритми їх досягнення (реформи). Усі організації, у тому числі й центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ), мають докласти зусиль для реалізації задумів моделі — це управлінський функціонал.

При моделюванні (конструюванні) змін у аграрному устрої через організації важливо послуговуватися фундаментальними знаннями інституціональної теорії щодо взаємозв'язку і взаємодії складових соціально-економічного інституту (див. рис. 1 і 2). Серед них найбільш стійкими до змін і вагомішими за впливом на інші складові є неформальні інститути. Вони, згідно з класичними уявленнями, визначають зрілість проактивності організацій, стан і вектор до змін формальних інститутів. Інколи в основі проактивності лежить класичний вплив не більшості особистостей (їх груп) неформального інституту, а лише його пасіонарної частини. Так, в Україні дієвіші (активніші й спроможніші) лідери, організації великого аграрного бізнесу мають ширші можливості для реалізації своїх інтересів у нормативно-правовому полі. Проте свої інтереси в зміні формальних інститутів можуть ефективно відстоювати і організації малого й середнього агробізнесу — за умови посилення активності їх управлінських команд. Звідси, оцінка потенціалу до такої активності має бути врахована при описі політичної, реформаторської та управлінської складових моделей. Особливо це важливо для моделей, що виходять від фермерів і науковців.

При модельному описі Політики, Реформ, Управління як функціоналу організацій в інституті аграрного устрою важливо враховувати потенційні можливості їх взаємодії з формальною складовою інституту. Так, відповідно до інституціональної теорії, цю складову легше змінити владними зусиллями, але для сприйняття цих змін самими організаціями, і особливо неформальними інститутами, командам управління всіх рівнів (суб'єктів господарювання, держави і т. п.) потрібно докласти значно більших зусиль, а відтак, більшої чіткості відповідних завдань у модельному описі.

В історії відомими є випадки (і це слід враховувати при моделюванні), коли «правила гри» (Формальні інститути) через вдалі владні організацій-

ні зусилля, інноваційні прориви відносно швидко і ефективно змінювали «традиції» (Неформальні інститути) і весь інститут (з організаціями) у цілому. Наприклад, історія заселення центральних регіонів і Дикого Заходу США, де вдалі організаційні зусилля держави сприяли укоріненню осідлого (на противагу ковбоям-скотарям) фермерства з приватною власністю на землю, а інновації, перш за все — винахід і застосування колючого дроту для захисту земельних масивів, забезпечили відносно швидку зміну аграрного устрою і просторовий розвиток країни. Тепер використання механізму організаційно-інноваційних зусиль щодо заміни «традицій» новими «правилами» спостерігаємо і в САП ЄС.

У цілому при моделюванні аграрного устрою важливо творчо (інноваційно) розглядати організаційний потенціал для запровадження змін «у головах», зокрема, через інструменти громадянської активності, соціальні комунікації і можливості соціальних мереж (що підвищуватиме проактивність особистостей та їх груп по селах України), а також залучення інших новітніх організаційних можливостей, пов'язаних з технологіями у виробництві й соціально-економічних комунікаціях.

Таким чином, оцінка інституціонального середовища, його стану і спроможності до змін у модельному підході є важливою при 1) формуванні моделі й опису її складових і для 2) націленості авторів моделі на критичну оцінку спроможностей наявних організацій забезпечити бажаний (здуманий) аграрний устрій.

МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ СТРУКТУРИ, РОЛІ Й ЗМІСТУ КОМПОНЕНТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ У МОДЕЛІ АГРАРНОГО УСТРОЮ, ЩО В ЦІЛОМУ СФОРМУЄ АЛГОРИТМ ЇЇ КОНСТРУЮВАННЯ

Візія як організаційна складова моделі аграрного устрою. Формування візії аграрного устрою тією чи іншою організацією є початковим етапом соціального конструювання (моделювання) змін. Воно вимагає від «команд управління» організацій (їх об'єднань) значних розумових зусиль («мозкових штурмів» тощо). Візія — це мрія або образ майбутнього. У цих дослідженнях візію формують організації інституту аграрного устрою, це те, як вони бачать аграрний устрій, до чого прагнуть, що моделюють. Візія моделі — це її початковий опис, що формує ідеологічні рамки для наступних складових: Політики, Реформ, Управління, а також змін до «правил гри». Візія — це «візитівка» моделі, що дає чітке уявлення про її націленість, спроможність, зміст і базові сутності.

У «підході стратегій» візію, як правило, формують владні організації. При цьому її спектр (предмет) обмежений цілями й реформами Стратегій. Методологія такого підходу несе ризики відірваності візій від прагнень і можливостей інституту аграрного устрою в цілому (неформальної її складової та інших, крім владних організацій). Формування візій у модельному

підході базується на описі інституційних прагнень і передбачає застосування ширшого спектра загальноприйнятних і специфічних методів та прийомів. Серед таких, і не виключно, матричний підхід формування візій моделі, застосування системно-рамкового підходу до формування й реалізації змісту таких складових моделі, як Політика, Реформи, Управління і Формальні інститути, інституційний механізм системної узгодженості дій «команд управління» на всіх організаційних рівнях.

Отже, візія не може бути відірвана від прагнень і можливостей інституту, це досяжна мрія (що є можливою з такими інститутами), а не фантазія. Візія в модельному підході базується в першу чергу на неформальній інституційній складовій, яка найкраще описується через розкриття певних контурів і аспектів національної ідеї. Розуміння національної ідеї як прагнень неформальних інститутів є запорукою конструктивності візії моделі, її пронаціонального спрямування і подальшого суспільного сприйняття. У філософському сенсі національна ідея являє собою потенціал інституційного середовища країни, квінтесенцію національних очікувань і спроможностей до змін, формування амбітнішого національного соціально-економічного простору. Національна ідея — це не лише усвідомлення прагнень, але й план дій на їх досягнення, це не статичне, а динамічне соціальне явище, пов'язане з досягненням запланованого і формуванням нових цілей.

На жаль, в Україні відсутні дослідження щодо використання ознак і поглиблених аспектів національної ідеї в економічній теорії і практиці. Близькими до цього є дослідження «соціалізації національного укоріненого розвитку» вченими на чолі з академіком НАН України В. Гейцем. У доповнення до цього ми розвиваємо пізнання національної ідеї, базуючись на інституціональній теорії, саме з причин необхідності вирішення практичних аспектів моделювання соціально-економічних устроїв, у тому числі й аграрного.

Зазвичай у суспільних середовищах оперують короткими визначеннями національної ідеї, як, наприклад, «американська мрія», «обраний народ» і навіть «русский мир». На таку влучність здатні талановиті люди, провідники нації. Тепер очевидно, що страшна війна неабияк каталізує відхід значної сукупності українства від «какая разница» до «свобода, армія, мова, віра, НАТО, ЄС...» та інших корінних пробуджень і очікувань нації, що викликані зрушеннями в соціальному просторі — «у головах» (неформальних інститутах). Проте «влучності» визначення національних ідей недостатньо для детального розкриття очікувань (планів) нації, а відтак, і їх урахування в соціальному конструюванні (моделях устрою). Ми вважаємо, що потребу врахування неформальних очікувань нації можна реалізувати через визначеність і опис наявних на певний період базових прагнень (контурів національної ідеї) та їх основних акцентів щодо тієї чи іншої моделі устрою (зокрема, аграрного). Так, контури національної ідеї українства нами визначено в прагненні: незалежної державності; гідного життя; глобальної суб'єктності й місії; ефективного розпорядження національним багатством. Наступним кроком стало визначення аграрних ознак (аспектів) за цими кон-

турами. Для цього національна ідея розглядається з позиції означення того, чим нація пишається (що зберегти) і до чого прагне (чого набути при соціальному конструюванні (моделюванні)). Як приклад, у Селозберігаючій моделі аграрного устрою ознаки виокремлено виходячи з того, що:

- укоріненими є стан і сприйняття українського селянина як соціально-культурної «пуповини нації». Очікувано, що і селянин як господар, захисник, базовий носій національних традицій розглядається у своєму розвитку через гідне його становище в соціумі, економіці та інших сферах життєдіяльності. Українська «селянська місія» за контурами національної ідеї убачається в забезпеченні державності, гідного життя нації, збереженні національних природних ресурсів, з розумінням того, що без селян не мислиться і не досягається національна ідея, так само як і вони не можуть повноцінно існувати і провадити життєдіяльність на сільських територіях без загальнонаціональної політики *селяниноцентризму*;

- важливим елементом досягнення контурів національної ідеї є розвиток традицій територіального устрою, закріпленого ст. 133 Конституції України¹¹. Війна з РФ ще раз засвідчила потребу в просторовій розбудові України, розвитку сільської поселенської мережі (чому приділяється значна увага і в САП ЄС). Тому при формуванні Візії (моделюванні змін) не можна оминати і призму *селоцентризму*;

- контурним аспектом національної історії і прагнень є справедливе та ефективно розпорядження землями сільськогосподарського призначення. Очікування нації щодо цього усвідомлено чи неусвідомлено вилучено у владних Стратегіях. За їх різноманітними «ширмами» базовий для українства ресурс інституційно знецінюється як національне надбання, оскільки з такого ракурсу цей актив виводиться з-під публічного розгляду і контролю використання. Проведені дослідження¹², натомість, засвідчують небайдужість і долученість українців до питань земельної реформи, яка має ґрунтуватися на Конституції України і традиціях розвинутого світу. Доречно зауважити, що вся історія економічної науки (від фізіократів і дотепер) утверджує єдиним джерелом абсолютного багатства в нашому світі природну родючість землі. За цією оцінкою, ми потенційно маємо бути серед найбагатших націй світу. Для нас родюча земля повинна бути не спекулятивним товаром, а активом, що формує для держави, нації резерви, подібні до запасів у золотих зливках у розвинутих країнах. До того ж, на відміну від золота, цей актив приносить значні бюджетні доходи та інші економічні вигоди саме через різноманітні орендні та інші інструменти, на чому на початках земельної реформи в Україні зауважували і Нобелівські лауреати (Жук, 2017). Усе це спонукає виділяти *землецентризм* серед головних контурів формування Візії;

¹¹ Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4827>

¹² Лупенко Ю.О., Ходаківська О.В., Юрченко І.В., Матвієнко А.П. та ін. Результати опитування щодо моделей обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні. Київ, ННЦ «ІАЕ», 2017. 52 с.

• подібно визначалися й інші ознаки контурних прагнень — інноваційності аграрного устрою, його успішності в глобальній місії, євроінтеграції тощо.

Таким чином, інституційна основа формування Візії у модельному підході базується на певній методології, що передбачає як, по-перше, окреслену ідентифікацію контурів національної ідеї (та їх ознаково-галузєвого поглиблення), так, по-друге, і застосування матриці системного розкриття напрямів, способів і умов досягнення запланованих цілей. Як видно з табл. 2, по горизонталі матриці пропонується відображати аграрну ідентифікацію прагнень українства (на базі «контурів національної ідеї» / «укоріненого розвитку», а тепер і на умовах євроінтеграції), а по вертикалі — напрями прикладання зусиль, у яких мають бути означено, виписано умови забезпечення (досягнення) цих прагнень (цілей моделі).

Так, наприклад, розглядаючи за матрицею, серед іншого, підприємництво як умову забезпечення національних прагнень у Селозберігаючій моделі аграрного устрою України, ми приходимо до потреби розгортання й підтримки *селозберігаючого підприємництва*. Ознака *селяниноцентризму* в ньому забезпечується власністю селян на такий бізнес (чи в такому бізнесі), ознака *селоцентризму* — через реєстрацію таких підприємств і проживання їх власників у сільських населених пунктах і т. д. Отже, кожний перетин по матриці контурних прагнень і умов їх забезпечення спонукає авторів Візії до певних коротких зазначень, що, урешті-решт, приводить до чітких описів бачень пропонованого аграрного устрою.

Застосування запропонованої методології формує своєрідний ключ (стандарт) подачі Візії у «модельному підході» формування аграрного

Таблиця 2. Ключові елементи матриці формування Візії моделі аграрного устрою на прикладі Селозберігаючої моделі аграрного устрою

Умови забезпечення (досягнення)	Специфіка розкриття контурів національних прагнень (ідеї)					
	селянино-центризм	земле-центризм	село-центризм	глобальна місія	євроінтеграція	Інше
Інклюзивність	+	+	+	+	+	
Підприємництво	+	+	+	+	+	
Самоврядність	+	+	+	+	+	
Державна підтримка	+	+	+	+	+	
Доступ до ресурсів	+	+	+	+	+	
САП ЄС і ЗЕД	+	+	+	+	+	
Інвестиційний клімат	+	+	+	+	+	
Інше						

Джерело: розроблено авторами.

устрою. Зрозуміло, що в інших авторських модельних візіях (від будь-яких організацій) буде власне змістове наповнення прагнень (необов'язково з базуванням на національній ідеї чи «укоріненому розвитку») і умов їх забезпечення. Проте при публічному представленні організаціями візій своїх моделей для громадськості важливо мати ключ для чіткого виявлення і усвідомлення сутності модельних прагнень та умов їх забезпечення. Такий підхід вимагає від авторів візій (моделей) не просто чітко ідентифікувати свої прагнення та умови їх досягнення, а показати, що утвердиться чи зміниться в аграрному устрої за результатом «перетинів матриці». Наприклад, у Селозберігаючій моделі також пріоритетним буде розвиток селозберігаючого підприємництва; сільський розвиток будуватиметься на самоврядності, соціальній комунікації селян, активно-публічній участі в цьому односельців-підприємців тощо.

Таким чином, підсумовуючи результативність пропозицій щодо Візії як складової організаційних зусиль з формування моделі аграрного устрою, виокремимо її:

- предметну спрямованість на весь інституційний спектр прагнень і на чітку ідентифікацію умов їх досягнення;
- можливість мінімізувати ризики «ширми», ухилення від найважливіших для нації цілей, прагнень у тому чи іншому устрої;
- методологічно-методичний апарат для конструювання стрижневих ідентифікаторів сутності модельних пропозицій (наприклад, селозберігаюче підприємництво, самоврядність сіл у територіальних громадах тощо);
- роль і місце в процесах соціалізації і подальшій інституціоналізації інтелектуально-організаційних напрацювань переконливих ознак бажаного аграрного устрою, з розумінням того, що ці бачення, за модельним підходом, у подальшому відстоюватимуться і узгоджуватимуться в його інших організаційних складових (таких як Політика, Реформи, Управління), урешті-решт, формалізуватимуться в Кодексі аграрного устрою України (в інших писаних «правилах гри») і реалізовуватимуться зусиллями «команд управління» на всіх їх галузевих рівнях.

Політика як організаційна складова моделі аграрного устрою. За модельним підходом, у цій складовій формування аграрного устрою відбувається процес соціалізації візійних напрацювань організацій (їх груп чи об'єднань) через публічне представлення своїх «картин» устрою, їх громадське обговорення, залучення прихильників, представлення на розгляд громадських рад при міністерствах, відомствах, комітетах Верховної Ради України і, як результат, компромісне узгодження і формування суспільного договору з реалізації загальноприйнятної (пронаціональної) моделі.

В Україні є складнощі з прийняттям того, що Політика в моделі соціально-економічного (у тому числі аграрного) устрою посідає третє місце в ієрархії (див. рис. 1). Ми звикли, що панівна політика є визначальною, і в нашій країні вона може реалізовувати інтереси проактивної меншості навіть усупереч інституційним прагненням. За такою самою логікою, ми пе-

ребільшуємо в «підході стратегій» значення і можливості прийдешньої до України політики ЄС. Ось чому в модельному підході вплив Політики є менш вагомим, ніж інститутів (хоча Політика є організаційною складовою в інституті). При цьому опис Політики в моделі є важливим, оскільки саме вона в підсумку повинна каталізувати прийняття Кодексу аграрного устрою України, а в процесі — сформуванню пронаціональну, узгоджену візію аграрного устрою, забезпечити визначення пріоритетних цілей, реформ і управлінських зусиль-заходів з їх втілення.

Поняття «політика» є вкрай багатограним і складним для модельної оцінки, але, на нашу думку, узагальнено це публічна, насамперед вольова й організована, діяльність групи людей (організацій) з втілення своїх ідей, поглядів та інтересів у соціально-економічному середовищі. В ідеалі «політика» через свою організаційну форму (політичну партію, громадські об'єднання, академії наук, об'єднання організацій тощо) прагне згуртувати, інтегрувати суспільство для реалізації інтересів конкретних верств населення, конкретних видів бізнесу, а інколи навіть і конкретних особистостей. Зріла політична організація з відповідною ідеологією як завдання має на меті вплив на суспільну свідомість (Неформальні інститути), формування її цілей, бажань, очікувань, тобто і моделей соціально-економічного устрою.

Для нас аграрна політика — це, по-перше, стратегічно зорієнтовані ідеологією (інтересами) *наміри* групи людей (партій, громадських об'єднань, наукових та інших організацій), а, по-друге, їх вольові політично-правові й організаційно-управлінські *заходи* з реалізації своїх намірів (візій) в аграрній галузі й на сільських територіях. Наявність у аграрній політиці пропонування візій і проектних моделей аграрного устрою від різних організацій забезпечує широке інституційне залучення, соціалізацію, публічність намірів і можливих вольових (управлінських) заходів у реалізації цілей.

Розробляючи модель аграрного устрою України, авторам важливо не тільки розуміти, які наявні політичні й громадські сили її підтримуватимуть, братимуть на озброєння, а й залучати широке коло організацій до такої розробки. Наприклад, Селозберігаюча модель була підготовлена в НААН України спільно з представниками Асоціації фермерів та приватних землевласників України (АФПЗ) і Аграрного союзу України (АСУ), а її селозберігаюча парадигма ринку землі була прийнята з'їздом АФПЗ і Радою АСУ.

Звісно, такий підхід посилює потенціал задумів моделей, але не гарантує її сприйняття і, тим більше, реалізацію владними політичними силами (які такий підхід або таку модель не сприймають). В Україні, за «підходом стратегій», аграрна політика реалізується без соціалізації / задіяння широкого кола організацій до формування, узгодження і формалізації моделі аграрного устрою, що не можна замінити формальними громадськими обговореннями. Модельний же підхід передбачає застосування системних інституційних механізмів формування аграрного устрою й політики. Ці механізми спираються на потенціал і можливості організаційно-громадських інституційних утворень. Так, євроінтеграційні процеси ще на початку

2000-х років сформували в Україні важливі правила для державної політики, у тому числі й з дотримання інтересів широкого інституційного середовища. Ідеться про інститут Державних секретарів і Громадських рад при міністерствах і відомствах. Громадські ради мають відкрито й таємно обиратися з представників найбільш впливових галузевих об'єднань виробників і фахівців й бути дорадчими органами міністерств при формуванні та реалізації їх політики. Чому це нині не працює в Україні, пояснює саме її інституційний стан. Наприклад, у 2021 р. було обрано новий склад Громадської ради при Мінагрополітики. Але оскільки до нього тоді не пройшли організації від аграрної олігархії, чиновники досі не затвердили цей суспільний вибір. Саме стан вітчизняних інститутів дозволив Міністерству ігнорувати «європейські правила», які забезпечують прийняття і реалізацію консенсусних аграрних політик і моделей аграрного устрою. За ними кожна організація може відстоювати власну модель аграрного устрою, але навіть і владна політична сила має її провести через Громадську раду й досягти її узгодженого (консенсусного) сприйняття. Це забезпечує врахування в моделі не вузьких, а широких інституційних інтересів і націлює складову «політика» на узгоджені дії їх прийняття і реалізації моделі (рис. 3).

Таким чином, Політика в модельному підході є неминучим етапом формування аграрного устрою й політики, який базується на:

- організації публічного представлення й аналізу пропозицій (що розкривається відповідно до Візії), визначення і узгодження загальноприйнятних пропозицій (цілей-прагнень і умов їх досягнення);
- застосуванні системного громадянсько-інституційного механізму розгляду і прийняття суспільних прагнень (намірів) та планів (заходів) щодо їх реалізації (пропозицій);
- описі в моделях належності / відповідності пропозицій певним партійним ідеологіям, коаліціям прихильників, науковій базовості або проходженню наукової експертизи тощо.

Реформи як організаційна складова моделі аграрного устрою. Для більшості вітчизняної економічної спільноти реформи є визначальними в аграрному устрою й політиці. Проте в нашій модельній ієрархії ця складова поступається першим місцем і розглядається після Інститутів, Візії та Політики, що формують цілі й контури моделі, у рамках яких і моделюються сутність і зміст реформ. Зазвичай зміст більшості прийнятих в Україні стратегій аграрного розвитку, на які ми посилались і які навіть сьогодні є в проекті Мінагрополітики¹³, по суті, являють собою лише Реформи в моделі аграрного устрою.

Модельний підхід розглядає предметом Реформ не тільки «писані правила гри» (формальну складову інституту), а й увесь інституційний спектр.

¹³ Мінагрополітики презентувало Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні до 2030 року. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. 2024. 07 чер. URL: <https://minagro.gov.ua/news/minahropolityky-prezentovalo-stratehiu-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-sil'skykh-terytorii-v-ukraini-do-2030-roku>

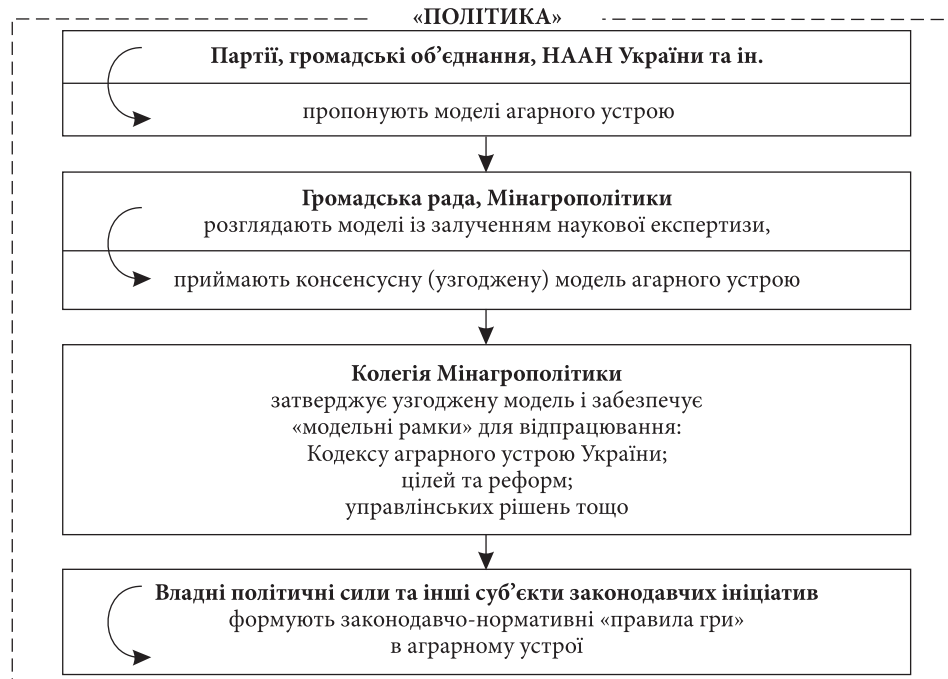

Рис. 3. Системно-інституційний механізм націленості й реалізації складової «політика» в моделі аграрного устрою
Джерело: розроблено і побудовано авторами.

Звідси для нас, як і в класичному розумінні, Реформи — це зміна наявних суспільних відносин і економічних умов діяльності; по-перше, це зміни в полюсних складових інституту — як «писаних» (Формальні інститути), так і «неписаних» (Неформальні інститути); по-друге, це зміна умов і відносин у організаційній складовій інституту. Отже, Реформи — це не про окремі формальні інституційні цілі в стратегіях, це про комплекс, устрій, інститут у цілому. Таке бачення нами сутності Реформ дає розуміння того, що вони пов'язані з системним і комплексним застосуванням і завжди визначаються й спрямовуються певним станом інституту, ідеологією і політикою його змін.

Експерти називають п'ять успішних реформ в Україні: децентралізація; старт медичної реформи; нові антикорупційні органи; освітня реформа; початок реформи судової системи¹⁴. Відсутність у цьому переліку аграрної реформи якраз і засвідчує нерозуміння сутності реформ, їх системної інституційної базовості. Аграрна реформа 1994—2004 рр. змінила саме устрій: «відносини» (перехід з радянських на ринкові форми господарювання на базі приватної власності, орендних відносин тощо) і «умови діяльності» (податкові, фінансово-кредитні, зовнішньоекономічні, регуляторні, цінові

¹⁴ Реформи в Україні: погляд експертів. ГО «Коаліція «Реанімаційний пакет реформ». 2018. 16 лют. URL: <https://rpr.org.ua/news/reforma-derzhsluzhby-chy-spravdi-zarplaty-vyrishuyut-vse/> (дата звернення: 21.05.2024).

Рис. 4. Модельна спрямованість (рамковість) цільової синергії комплексу аграрних реформ

Джерело: розроблено і побудовано авторами.

тощо). Проте подальше недотримання модельної рамковості нового устрою і пов'язаний з цим керований хаос політичних впливів (інтересів бізнесу), врешті-решт, спричинили певну ревізію змісту нових економічних відносин та умов. «Ширма підходу стратегій» / безсистемна зміна «правил гри» призвела до того, що всіма реформами (земельною, бюджетною, фінансово-кредитною, податковою та ін.) сповна скористався лише великий бізнес. Галузь критично втрачає основу своєї економіки — середній клас, доступність селян, прийдешніх поколінь до земельних та інших ресурсів, просторовий розвиток і багато інших базових умов сталого розвитку.

Модельний підхід формування складової Реформи передбачає застосування рамкових методів до окреслення її як змістової сутності, так і комплексного наповнення. Напрями Реформ визначаються, узгоджуються і формуються модельним уявленням (рис. 4), тобто його змістовими рамками, які попереднього відпрацьовано на етапах Візія і Політика. У модельному підході Реформи націлено на розвиток усього інституту, що є більш вагомим, ніж задоволення інтересів окремого бізнесу (окремих складових інституту). Наприклад, за всієї важливості земельної чи будь-

якої іншої реформ вони є лише механізмами досягнення цілей по Візії моделі. Саме рамки моделі не дозволяють закладати в них позамодельну ідеологію та інтереси (що може бути в «підході стратегій»).

Опора Реформ на змодельований інститут аграрного устрою в цілому (його розуміння з узгодженої візійної подачі) створює механізм політичного і громадського контролю за спрямуванням у цих рамках подальших законодавчих і нормативних ініціатив міністерств, відомств, народних депутатів України, за втіленням нормативно-правових «правил гри» на всіх рівнях галузевого управління. Описуючи модель аграрного устрою в частині Реформ, на наш погляд, доцільніше користуватися табличною формою, спрощений варіант якої подано в табл. 3.

Таким чином, Реформи в модельному підході є ваговою складовою, яка визначається змістом інституційних прагнень у аграрному устрої і не може їм суперечити. Рамковий метод визначення переліку реформ, їх змісту, синергетичного взаємозв'язку базується на попередньо узгоджених інституційних цілях, намірах і заходах з їх досягнення.

Управління як організаційна складова моделі аграрного устрою. Зазвичай поняття «управління» має досить широке трактування і, відповідно, складнощі в науково-прикладному застосуванні, але, якщо Візія, Політика і Реформи є певним «розумовим продуктом команд управління», то зусилля «команд управління» з втілення задумів моделі є «волею» управління.

Управління перебуває на вершині моделі аграрного устрою (див. рис. 1), оскільки саме «команди управлінців» як моделюють (втілюють) задуми в модель, так і докладають зусиль задля їх реалізації. Ця складова пропонує варіанти моделей, а в разі їх подальшої формалізації (спочатку в узгодженій моделі, а потім у нормативно-правовій формі) реалізує модельні задуми через державну аграрну політику.

Управління узагальнено нами як цілеспрямований, вольовий вплив організацій на об'єкти задля досягнення певних цілей. Воно передбачає дії «команд управління» певних організацій з метою забезпечення розвитку у визначеному напрямі. У нашому випадку — це організаційні й системні, комплексні заходи команд усіх рівнів галузевого управління, спрямовані

Таблиця 3. Таблична форма розкриття змісту і узгодженості модельного опису Реформ

№ п/п	Модельні цілі, реформи (до чого прийти)	Перелік (комплекс) реформ	Основні напрями реалізації реформ (що зробити)	Які нормативно-правові акти змінити (прийняти)	Основні заходи «команд управління»	Інше
1						
2						
і т. д.						

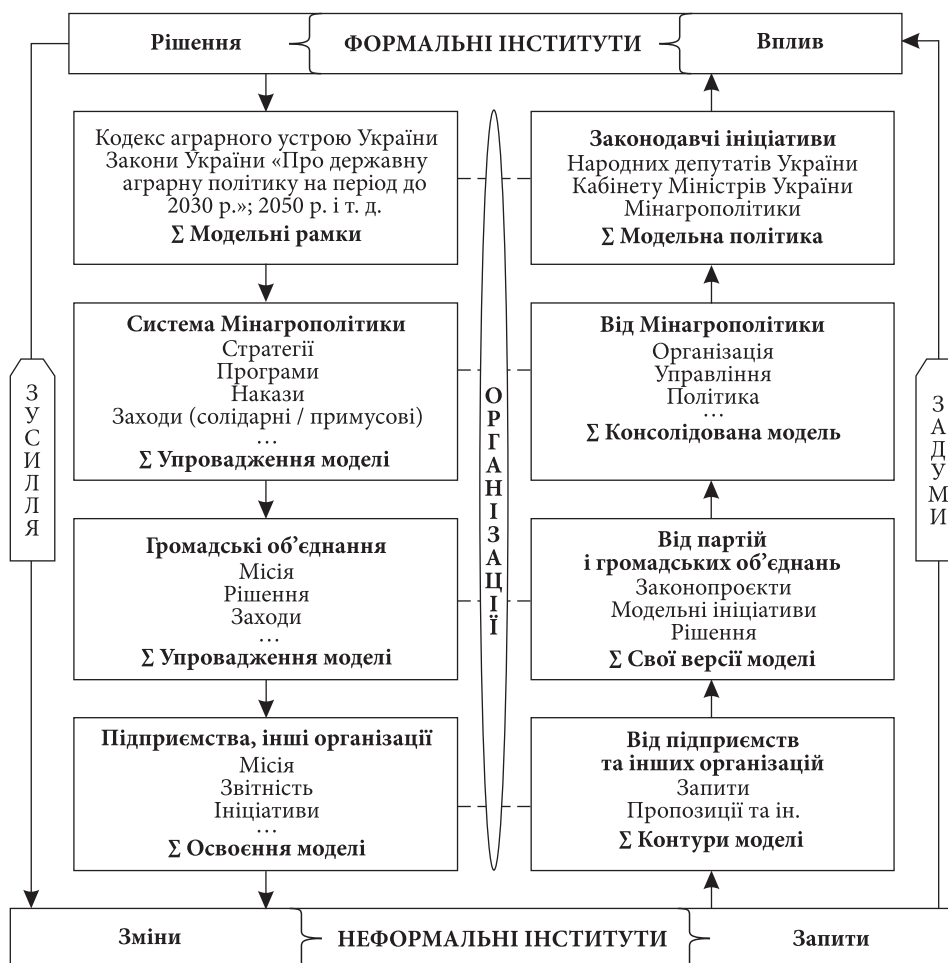

Рис. 5. Інституційна модель системної узгодженості дій управлінського забезпечення аграрного устрою і державної аграрної політики
Джерело: розроблено і побудовано авторами.

на досягнення цілей обраної моделі аграрного устрою. Визначальними в управлінні є реалізація задумів прихильників і авторів моделі, скерування зусиль «команд управління» на добровільно-солідарне чи примусове виконання політики й завдань обраної моделі, її цілей і прагнень.

В інститути аграрного устрою «команди управління» реагують на запити його неформальної складової (рис. 5). На рівні підприємств та інших первинних організацій із цих запитів складаються «контури моделей», які далі на рівні громадських об'єднань, партій, їх партнерів з науки, експертного середовища оформлюються у свої версії моделі. У підсумку, Громадською радою відпрацьовується консолідована модель, у рамках ідеології якої носії законодавчих ініціатив і нормативних рішень формують відповідну модельну політику, яка втілюється в окремі законодавчі ініціативи, що у своїй сукупності створюють модельні рамки аграрного устрою. «Команди управ-

ління» організацій за результатами формалізації забезпечують й організують зусилля з упровадження моделі на всіх рівнях галузевого управління, спонукання до її освоєння «низовими (відповідно до моделі) організаціями». Увесь цей циклічний процес і змінює інститут аграрного устрою.

Отже, інституційна системність дії управлінського забезпечення наявного / бажаного аграрного устрою і є, як впливає з наших досліджень, основою й змістовою сутністю державної аграрної політики.

Описуючи управлінську складову в моделі аграрного устрою, важливо визначити пріоритетні заходи «команд управління» всіх рівнів галузевих організацій із забезпечення конструювання і реалізації моделі. Найбільш зручним для цього, на нашу думку, є табличний опис, де в розрізі рівнів організацій «команд управління» (I рівень: суб'єкти законодавчо-нормативних ініціатив — профільні комітети Верховної Ради України, Кабінет Міністрів України та ін.; II рівень: суб'єкти нормативно-рекомендаційних ініціатив — організації системи Мінагрополітики та ін.; III рівень: суб'єкти методично-рекомендаційних ініціатив — галузеві громадські об'єднання виробників, наука та ін.; IV рівень: суб'єкти господарювання) розкриваються за кожним рівнем заходи із забезпечення формування аграрного устрою і державної аграрної політики та заходи з реалізації моделі аграрного устрою і державної аграрної політики.

Структуру і зміст моделі інституту аграрного устрою (див. рис. 1) можна розглядати і крізь призму інституційних циклів управлінських задумів і зусиль (див. рис. 5). Це ще раз засвідчує, що аграрний устрій є нічим іншим, як соціально-економічним інститутом. З огляду на проведене дослідження, виокремилася потреба в уточненні понятійного апарату в аграрному устрої й політиці. Так, аграрний устрій — це інститут, який: 1) формалізований «правилами гри»; 2) визначений інтересами причетної частини суспільства (неформальними інститутами); 3) реалізований зусиллями «команд управління» причетних організацій — задля формування порядку суспільних відносин, економічних, соціальних й екологічних умов сільськогосподарської діяльності й розвитку сільських територій. Модель аграрного устрою — це описана (візуалізована іншими методами) картина соціально-економічного інституту, що відображає (характеризує) як порядок встановлених (моделлю) відносин і умов щодо сільськогосподарського виробництва й життєдіяльності на сільських територіях, так і реалізацію Україною глобальної продовольчої місії, а також передбачає використання в національних інтересах її земельних та інших природних багатств.

Таким чином, узагальнено аграрний устрій як інститут — це усталений порядок соціально-економічної життєдіяльності на сільських територіях, а модель аграрного устрою як уявна картина інституту — це науково-описовий наявний чи бажаний порядок соціально-економічної життєдіяльності на сільських територіях (сконструйована модель аграрного устрою).

Державна аграрна політика — це формалізована законодавчо-нормативна й організаційно-управлінська вольова складова інституту аграрного

устрою, що забезпечує: 1) реалізацію узгоджених намірів (неформальні інститути, політика), 2) шляхом проведення організаційно-управлінських (реформи та системи управління) і законодавчо-нормативних (формальні інститути) заходів і зусиль щодо досягнення цілей наявного чи бажаного аграрного устрою. Отже, державна аграрна політика — це формалізовані нормативно-правові й організаційно-управлінські зусилля і заходи з втілення намірів і задумів наявного або бажаного аграрного устрою, або політично й організаційно вольовий компонент існуючого чи бажаного аграрного устрою. Кодекс аграрного устрою України — це формалізована, наперед узгоджена суспільним договором модель аграрного устрою. Закони України «Про державну аграрну політику на період до ...» — це формалізовані в законодавстві етапні пріоритети розбудови й реалізації Кодексу аграрного устрою України.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження сформовано теоретичну базу, методологію, структуру і зміст модельного підходу до пізнання й удосконалення аграрного устрою та державної аграрної політики, зокрема:

- поглиблено теоретичні уявлення і сутнісно-змістове наповнення категорії «устрій», доведено, що аграрний устрій (як і будь-який інший соціально-економічний інститут) має ознаки інституту;
- долучено до економічної теорії та практики механізм пізнання інституційних інтересів через розкриття контурів (поглиблених аспектів) національної ідеї, що забезпечує сприйняття і реалізацію модельних цілей;
- розроблено алгоритми конструювання моделі аграрного устрою, запропоновано методологію і методи змістового наповнення її складових;
- запропоновано механізм соціалізації активності причетних до аграрного устрою й політики організацій (людей). Визначено шлях формалізації (інституціоналізації) їх прагнень в узгодженій моделі й законодавчо-нормативних актах;
- уточнено понятійно-категоріальний апарат, зокрема, узагальнено визначення категорій: «неформальні інститути», «організації», «формальні інститути», «національна ідея», «візія», «політика», «реформи», «управління», «команди управління», запропоновано новий зміст категорій «аграрний устрій», «модель аграрного устрою», «державна аграрна політика».

Реалізуючи модельний підхід до формування аграрного устрою і втілення державної аграрної політики, Україна:

- 1) створює зрозумілу широкому колу організацій систему пізнання і конструювання змін, усвідомлення того, який аграрний устрій нині є і який потрібно формувати в національних інтересах при запровадженні САП ЄС;
- 2) дістає розуміння обмеженості «підходу стратегій» і потреби в застосуванні модельного підходу до формування аграрного устрою і державної аграрної політики на базі політики сталого розвитку;

3) отримує інституційний механізм соціалізації політик розвитку через залучення широкого кола організацій до формування і реалізації прогресивних моделей устрою;

4) формує базу суспільного договору щодо аграрного устрою, забезпечує сталість і стійкість конструкта державної аграрної політики, усуває її непослідовність, парадокс, коли, за «підходами стратегій», де-юре декларується багатокладний аграрний устрій, а фактично реалізується агрохолдинговий, формує чітку структуру державної та громадської відповідальності за аграрну політику;

5) розглядає модельний підхід (його інституційну базовість) не лише до формування устрою і державної політики в аграрній сфері, а й до інших галузей економіки і пов'язаної з ними життєдіяльності, у першу чергу — політики України воєнного стану і повоєнного відновлення.

Перспективами подальших досліджень є науково-прикладне забезпечення формування моделей аграрного устрою в умовах імплементації вимог САП ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Балюк, С., Кучер А. (2019). Просторові особливості ґрунтового покриття як основа сталого управління ґрунтами. *Український географічний журнал*. 3. 3-14. <https://doi.org/10.15407/ugz2019.03.003>
- Dibrova, A., Ilchuk, M., Konoval, I., Androsovyh, I., Zanizdra, A. (2023). State support for agriculture in Ukraine in the post-war period. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 9 (3), 49-76. <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.03.03>
- Heyets, V. (2023). Restructuring the Socialization of Ukraine's Population Under Instability and in Post-Stabilization Period. *Science and Innovation*, 19(6), 3-18. <https://doi.org/10.15407/scine19.06.003>
- Бородіна, О. (2023). Базові методологічні підходи та прикладні механізми переходу до національно укоріненого розвитку агропродовольчої системи України. *Економічна теорія*. № 3. С. 44—57. <https://doi.org/10.15407/etet2023.03.044>
- Гадзало, Я., Лузан, Ю. (2020). Удосконалення державного управління розвитком аграрного сектору економіки та сільських територій України. *Економіка АПК*. 11. 6-18. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011006>
- Гайдуцький, П. (2015). Аграрна реформа Л.Д. Кучми в Україні. Київ, ТОВ «Інформаційні системи». 448 с.
- Гайдуцький, П., Саблук, П., Лупенко, Ю. та ін. (2005). Аграрна реформа в Україні. За ред. П.І. Гайдуцького. Київ, ННЦ «ІАЕ». 424 с.
- Гриценко, А. (2023). Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. *Економіка України*. 66. 4 (737). 38-54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038>
- Кириленко, І. (2005). Аграрна реформа в Україні: надбання, проблеми. *Економіка АПК*. 5. 8-14.
- Кропивко, М. (2020). Позитиви і негативи аграрного устрою України. *Економіка АПК*. 7. 6-19. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007006>
- Лупенко, Ю. (2012). Формування перспективної моделі сільського господарства

- України. *Економіка АПК*. 11. 10-14. URL: https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2019,%20No.%2011,%202012_apk-10-14.pdf
- Лупенко, Ю., Кропивко, М. (2017). Аграрний устрій в Україні: наукове видання. Київ, ННЦ «ІАЕ». 64 с.
- Лупенко, Ю., Малік, М., Шпикуляк, О. та ін. (2014). Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи. Моногр. Київ, ННЦ «ІАЕ». 516 с. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/25873.pdf>
- Попова, О. (2024). Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні до 2030 року (перший публічний варіант проекту): відповідність вимогам САП ЄС. *Економіка України*. 67. 6 (751). 79-70. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.06.049>
- Шпикуляк, О. (2009). Інституції аграрного ринку. Моногр. Київ, ННЦ «ІАЕ». 470 с.
- Kucher, A., Kucher, L., Broiaka, A. (2021). Conceptualizing of sustainable management of soil organic carbon. In: *Soils Under Stress*. Y. Dmytruk, D. Dent (Eds.). Cham, Springer. 3-16. https://doi.org/10.1007/978-3-030-68394-8_1

Надійшла 21.06.2024

Прорецензована 11.07.2024

Доопрацьована 16.09.2024

Підписана до друку 23.09.2024

REFERENCES

- Baliuk, S., Kucher, A. (2019). Spatial features of the soil cover as the basis for sustainable soil management. *Ukrainian Geographical Journal*. 3. 3-14. <https://doi.org/10.15407/ugz2019.03.003> [in Ukrainian].
- Dibrova, A., Ilchuk, M., Konoval, I., Androsovych, I., Zanizdra, A. (2023). State support for agriculture in Ukraine in the post-war period. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 9 (3). 49-76. <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.03.03>
- Heyets, V. (2023). Restructuring the Socialization of Ukraine's Population Under Instability and in Post-Stabilization Period. *Science and Innovation*. 19(6). 3-18. <https://doi.org/10.15407/scine19.06.003>
- Borodina, O. (2023). Basic methodological approaches and applied mechanisms of transition to nationally rooted development in the agri-food system of Ukraine. *Economic Theory*. No. 3. P. 44-57. <https://doi.org/10.15407/etet2023.03.044> [in Ukrainian].
- Hadzalo, Ya., Luzan, Yu. (2020). Improvement of state management for development of the agricultural sector of the economy and rural territories of Ukraine. *Економіка АПК*. 11. 6-18. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011006> [in Ukrainian].
- Gaidutskyi, P. (2015). Leonid Kuchma agrarian reform in Ukraine. Kyiv, Information systems. 448 p. [in Ukrainian].
- Gaidutskyi, P., Sabluk, P., Lupenko, Yu. et al. (2005). Agrarian reform in Ukraine. P.I. Gaidutskyi (Ed.). Kyiv. 424 p. [in Ukrainian].
- Grytsenko, A. (2023). Nationally rooted economic development as a local response to the global geoeconomic shifts. *Economy of Ukraine*. 66. 4 (737). 38-54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038> [in Ukrainian].
- Kyrylenko, I. (2005). Agrarian reform in Ukraine: achievements, problems. *Економіка АПК*. 5. 8-14 [in Ukrainian].
- Kropyvko, M. (2020). Positives and negatives of the agrarian system of Ukraine. *Економіка АПК*. 7. 6-19. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007006> [in Ukrainian].

- Lupenko, Yu. (2012). Formation of a promising model of agriculture in Ukraine. *Ekonomika APK*. 11. 10-14. URL: <https://eapk.com.ua/en/journals/tom-19-11-2012/formuvannya-perspektivnoyi-modeli-silskogo-gospodarstva-v-ukrayini> [in Ukrainian].
- Lupenko, Yu., Kropyvko, M. (2017). Agrarian system in Ukraine. Kyiv. 64 p. [in Ukrainian].
- Lupenko, Yu., Malik, M., Shpykulyak, O. et al. (2014). Innovative support for the development of agriculture in Ukraine: problems and prospects. Kyiv. 516 p. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/25873.pdf> [in Ukrainian].
- Popova, O. (2024). Strategy for agricultural and rural development in Ukraine until 2030 (the first public version of the draft): compliance with EU CAP requirements. *Economy of Ukraine*. 67. 6 (751). 79-70. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.06.049> [in Ukrainian].
- Shpykulyak, O. (2009). Agrarian market institutions. Kyiv. 470 p. [in Ukrainian].
- Kucher, A., Kucher, L., Broiaka, A. (2021). Conceptualizing of sustainable management of soil organic carbon. In: *Soils Under Stress*. Y. Dmytruk, D. Dent (Eds). Cham, Springer. 3-16. https://doi.org/10.1007/978-3-030-68394-8_1

Received on June 21, 2024

Reviewed on July 11, 2024

Revised on September 16, 2024

Signed for printing on September 23, 2024

Valerii Zhuk, Dr. Sci. (Econ.), Prof., Academician of the NAAS of Ukraine,
Head of the Scientific Council of the
ALC "Institute of Accounting and Finance", NAAS of Ukraine,
Chief Research Fellow
Yuliia Bezduzhna, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Research Fellow of the ALC "Institute of Accounting and Finance",
NAAS of Ukraine, Head of Department
Stanislav Vasylyshyn, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Director of the ALC "Institute of Accounting and Finance", NAAS of Ukraine,
Leading Research Fellow
Yuliia Nezhyd, PhD (Management),
Research Fellow of the ALC "Institute of Accounting and Finance",
NAAS of Ukraine, Senior Research Fellow
Olena Voloshyna, Certified Auditor, Counselor,
Research Fellow of the ALC "Institute of Accounting and Finance",
NAAS of Ukraine, Junior Research Fellow
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"
10, Heroyiv Oborony St., Kyiv, 03127, Ukraine

THEORETICAL AND APPLIED FOUNDATIONS
OF MODELING THE AGRARIAN SYSTEM
AND THE STATE AGRARIAN POLICY

The implementation of the EU CAP mechanisms and standards in Ukraine will not have the expected effectiveness without first eliminating the inherent institutional problems. Among these are: underestimation of public initiatives in the state agrarian policy; distortion of reality, when support for the middle class in rural areas is declared, yet in fact conditions are created for agroholdingization, monopolization of

land relations and access to resources and markets; ignoring the decline of rural areas; non-adherence to the strategic continuity of agrarian policy; systemless efforts at all levels of branch management in the implementation of the chosen policy.

The theoretical basis of understanding the agrarian system and formation of methodology for constructing its promising models is substantiated, the fundamental and applied foundations of the structure, content and functionality of the model components of the institution of agrarian system and the state agrarian policy are revealed. It is established that the theoretical basis of the model approach in the field of agrarian economics is the postulates of the institutional theory, the theory of “management teams” and the national idea. The agrarian system is proved to be a socio-economic institution by its content and characteristic features. The structure of the agrarian system is considered, its components are classified and hierarchized, the requirements for their description are determined. Algorithms for constructing a model of an agrarian system are developed, methodology and methods for filling its components with a content are proposed. It is established that the state agrarian policy is an integral part of the agrarian system and is shaped by the vast majority of its components, the most important of which is management. The definition of categories: “informal institutions”, “organizations”, “formal institutions”, “national idea”, “vision”, “policy”, “reforms”, “management”, “management teams” is summarized. The new content of such categories as “agrarian system”, “model of agrarian system”, “state agrarian policy” is substantiated.

The hypothesis is confirmed that the application of a model approach to the formation of an agrarian system solves the existing problems of the state agrarian policy and sustainable rural development policy and can be considered, among other things, for the formation of the policy of Ukraine’s wartime and post-war system.

Keywords: *agrarian system; state agrarian policy; agrarian reforms; model of the socio-economic system; institutional theory; national idea; management; organizations, parties, and public associations.*